

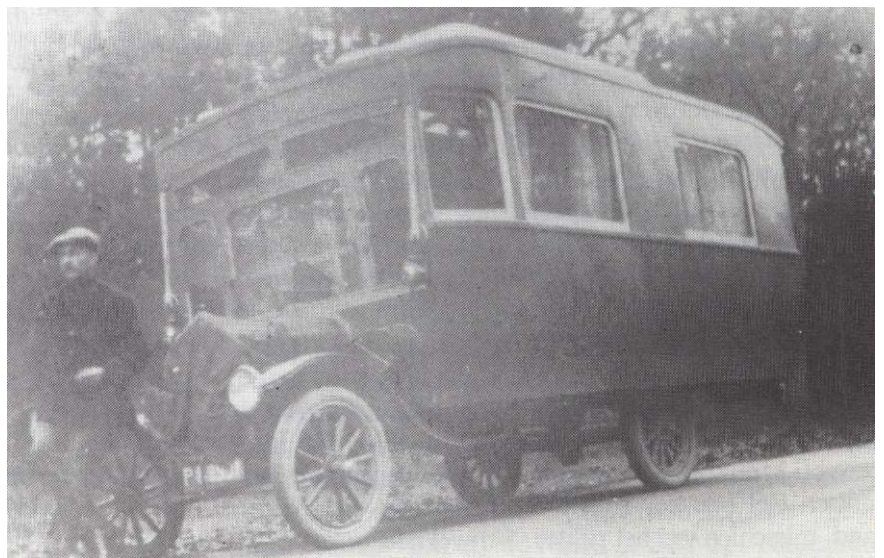
De Plasmolense schilders Jacques van Mourik (2)

Betere tijden braken aan toen hij zijn tweede vrouw Mies Tom ontmoette. Zij bracht weer lijn in zijn leven. Ze zorgde er voor dat hij in zijn atelier ging werken en niet meer in zijn woonhuis temidden van alle dagelijkse beslommeringen. Dit atelier was door "de graaf" gebouwd, de fotograaf "Graaf Ruysendaal", een handige en technisch begaafde man. Hij bouwde niet alleen het atelier maar ook een gemotoriseerde woonwagen. Je zou kunnen zeggen een voorloper van de huidige camper. Eerst werd er een stevige chassis gekocht, en daarop bouwde hij de woonwagen. Met deze woonwagen werden vele reizen gemaakt. Mies Tom zorgde er ook voor dat van Mourik weer ging exposeren, 57 jaar oud, in 1936 bij St. Lucas in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Van toen af was hij vaker op tentoonstellingen te zien. In 1939 bij "Kunst van heden" in Amsterdam, samen met Theo Deckers in Gennep en tenslotte samen met de Koning op de grote tentoonstelling bij Kleykamp in Den Haag. De titels van de daar getoonde werken zijn: "Les Misérables", "Jean Valjean", "Oude Ziel", "Bijeenkomst van Schilders en Natuurmensen", "Avondmaal", "De Gevangene", "De Houthakker", "De Idiot", "Rustende Boer", "Prof. S", "Oud vrouwtje uit de Jordaan" en "Arme Kinderen". Er was veel waardering voor de menselijke bewogenheid, die uit de schilderijen sprak.

De "Bijeenkomst van Schilders en Natuurmensen" werd geprezen om de goede compositie, het warme coloriet, het psychologisch inzicht, de uitbeelding van de oerkracht van de mens. Dit schilderij, dat in de oorlog vernield werd, heeft van

Mourik aan de hand van een foto opnieuw geschilderd, waarbij hij de middenfiguur, de schilderes, heeft vervangen door de figuur van Aart Voet. De schrijver-dichter Louis de Bourbon [1], die in de oorlog bij van Mourik ondergedoken was - hij had een grote waardering en bewondering voor van Mourik - beschrijft ons dit schilderij als een typisch voorbeeld voor het oeuvre en de psyche van deze kunstenaar. "Behalve tot de natuur voelt hij zich sterk aangetrokken tot de bizarre, ongewone individuen van het menselijke ras. Zelf staande "terzij de horde" zoekt hij zijn contacten onder lotgenooten: de eenzamen van nature of van professie, de maatschappelijk uitgestootenen". Even later zegt hij: "Zou men dien wensdroom moeten definiëren dan zou men hem wellicht het dichtst benaderen in de formule: de verbroedering van de soortgenooten. Ik geloof niet, dat de uitgebeelde typen op dit doek elkaar ooit en grand complet hebben ontmoet of dat zij er ooit de neiging toe hebben gevoeld. Maar voor den schilder ligt

die zaak anders". Het is naar aanleiding van dit schilderij dat Koningin Wilhelmina zei: "Ik wist niet dat ik ook zulke onderdanen had". Cornelis Veth [2] schreef: "Deze Amsterdammer is een schilder van het Limburgse volk, on-hollands beweeglijk, heftig geïnteresseerd in mensen, een bekwaam schilder". Jos de Gruyter [3] vergeleek hem met van Gogh en Kathe Kollwitz: "Het zijn meer dan portretten. Het zijn psychologische verbeeldingen van mensen, soms te theatraal en dramatisch, bijvoorbeeld "Stervende Zwerver bij ondergaande zon", maar de "Onvolwaardige" is overtuigend". Pratend over de tentoonstelling bij Kleykamp in Den Haag 1939, vertelde de beeldhouwer Peter Roovers nog een aardige anecdote. Van Mourik droeg nooit een stropdas, daar had hij een hekel aan. In plaats daarvan sloeg hij een oude luiers nek, vastgezet met een grote veiligheidsspeld. Men overreedde van Mourik om een das te dragen, die netjes geknoopt was. Hij heeft veertien dagen met die das rondgelopen en geslapen, omdat hij zelf



Vooroorlogse camper gebouwd door "Graaf Ruysendaal".



Foto van Aart Voet.

die knoop niet kon leggen. Tenslotte kreeg hij het zo benauwd dat hij zijn luier maar weer omdeed. Waarop Koningin Wilhelmina de tentoonstelling met een bezoek vereerde en van Mourik in opperste verwarring zijn brandende pijp in zijn zak stak.

In de tijd dat van Mourik met Mies Tom getrouwd was - ze huwden in 1934 - begon hij met zijn realistisch werk. In die periode heeft hij zijn belangrijkste doeken gemaakt. Hij schilderde de typen, de mensen door wie hij zo bekend zou worden. Het was zijn meest vruchtbare tijd. Zelf zei van Mourik hierover [4]: "De stilte van het bos wekt een extase waarin de mens zijn "ik" ontdekt. De kunst heeft de stilte het meest lief. Bovendien treft mij de tragiek van het leven; daardoor is mijn zielewerk zelden voor de massa aantrekkelijk of als salonversiering bruikbaar... Ik zal slechts enkele van die werken op de expositie laten zien, de meerderheid zal bestaan uit salonversiering, daar deze mij in staat stellen van het schilderen te kunnen leven".

Intussen was er verandering gekomen in de samenstelling van de schildersgroep. Gerard Cox was in 1930 overleden. Niehorster en Julius Brouwer waren in 1928 vertrokken. In 1927 kwam Cornelder in de Plasmolen wonen, in een houten huisje naast de molen. Peter Job kwam, evenals Theo Deckers, die

zijn ouders en zus meebracht. Deze Theo Deckers werd de beste vriend van van Mourik; ze waren elke dag samen. Het was een fijne man met wie van Mourik uren kon praten. Samen met Peter Job en als vierde persoon Paula Ocker, vormden ze een hechte club. Ocker was moeilijk, nors; hij had weinig behoefte aan contact. Paula daarentegen zag in alles een aanleiding om feest te vieren, wat dan ook uitbundig gedaan werd. Op gezette tijden kwam ook "de kartonnen Leeuw" (Jules Wolters, brouwer te Venlo, zondagsschilder en zeer bevriend met de Plasmolense schilders) aanzetten, en dan was het feest compleet. Uit deze tijd stammen de wilde verhalen over de bohémien van de Plasmolen.

In 1936 was ook de beeldhouwer Roovers in Mook komen wonen. Deze bracht van Mourik in contact met een goede fotograaf die alle werken van van Mourik fotografisch vastlegde. Na de verwoesting

van het Torenhuis in 1944 dreef het album met deze foto's in het water van de Geuldert. Gelukkig had de fotograaf nog alle negatieven en konden de foto's opnieuw afgedrukt worden. Aan de hand van dit tweede album heeft van Mourik vele werken opnieuw geschilderd. Door de foto's zijn in ieder geval enkele vooroorlogse werken, zij het in zwart-wit, bekend gebleven. Dan breekt de tweede wereldoorlog uit, die het leven van veel mensen ingrijpend zal veranderen, ook van de Plasmolense schilders. In 1941 verliet Mies Tom van Mourik. Veel geluk hebben de twee huwelijken hem niet gebracht. Het maakte hem tot een eenzaam mens. Hij ging weer in zijn Torenhuisje schilderen. In dat huis verleende hij onderdak aan verschillende onderduikers. Zo ook aan Louis de Bourbon, burgemeester van Oss, een vermeend nazaat van de laatste Franse Koning Lodewijk XVIII.



Schilderij van Aart Voet.

De Bourbon en van Mourik waren op elkaar gesteld. Dit zou na de oorlog van belang blijken te zijn, want de Bourbon bracht van Mourik later in contact met invloedrijke en gefortuneerde mensen. Na de oorlog trouwde de Bourbon met de dochter van van Mourik. Toen Mies Tom vertrokken was kwam dochter Itie weer thuis wonen. Zij vertelde hoe haar vader als een bezetene schilderde en vaak worstelde met problemen die eigen zijn aan het schilderen. Ze herinnerde zich levendig hoe hij het doek "Na de arbeid" gemaakt heeft. Zijn schildersezal was of een keukenstoel of een constructie bestaande uit een kist met twee verticale en twee horizontale latten. Liefst zeventien maal schilderde hij het opnieuw, telkens het doek om-draaiend. Totdat hij opeens, terwijl hij buiten stond te schilderen, uitriep: "Iepiep, ik heb 't!" (Iepiep, zo noemde haar vader haar; zij noemde hem Piep). Hij voltooide dit werk twee weken voor het bombardement van Nijmegen.

Toen werd het vernietigd. Daar het niet door de fotograaf was vastgelegd, heeft hij het uit het hoofd opnieuw geschilderd. De beeldhouwer Roovers woonde

in de oorlogstijd in Mook. Toen in 1944 zijn dochter geboren werd, was hij zó gelukkig, dat hij het grote nieuws kwijt moest. Hij stapte onmiddellijk op zijn fiets om het aan zijn vriend van Mourik te vertellen. Deze ging meteen met Roovers mee terug, met palet, doek en penselen. "Want", zo zei hij, "een pasgeboren kind heeft iets mystieks, iets ongrijpbaars". Zo heeft hij de baby op de eerste dag, naast het kraambed gezeten, geschilderd. De volgende dag kwam hij terug om het schilderij af te maken. "Het magische, de betovering, is weg. Nu kan ik het niet meer af maken". Dit mooie werkje hangt bij Roovers in het kasteel, niet af, maar het heeft de oorlog overleefd.

Toen kwam, in februari 1944, het grote bombardement van Nijmegen. Tijdens dat bombardement werden al de schilderijen, die bij galerie Pollmann geëxposeerd stonden, vernietigd. Van Mourik begon vrijwel onmiddellijk de belangrijkste werken over te schilderen, maar in september moest hij dat weer opgeven. Het Torenhuisje met atelier kwam in de frontlinie te liggen. Te voet vluchtte hij met zijn dochter naar familie in Friesland.

Daar wachtten ze het einde van de oorlog af.

Op een goede dag, 4 mei, kwam Louis de Bourbon hen met een Jeep afhalen. Dwars door het land reden ze, door het vernielde Arnhem, richting Nijmegen, waar men hen wilde tegenhouden. Van Mourik zat als een generaal met zijn pijp in de mond voorin. De chauffeur wilde stoppen, maar de Bourbon riep: "doorrijden, doorrijden!" Toen ze op 5 mei in de Plasmolen aankwamen bleek het hele dorp vernield te zijn. Er stonden nog maar een paar huizen overeind. Ook het Torenhuisje, met wat nog restte van de schilderijen, was verwoest. Van Nijmegen tot Venlo was de kop van Noord-Limburg één troosteloze, platgeschoten vlakte. De terugkerende bevolking huisde of in nog bewoonbare gedeelten van hun boerderij of huis, of in de zogeheten Zweedse barakken. De meest troosteloze oplossing was wel de bouw van "nissenhutten". Enorme loodsen van golfplaten muren en daken en een houten voor- en achterkant. In elke nissenhut woonden een paar gezinnen samen. De H.A.R.K., een hulpverleningsinstantie van het Rode Kruis, zorgde voor dekens en kleren.



Bijeenkomst van Schilders en Natuurmensen, vooroorlogse versie; in het midden de schilderes Broeckman.

Middelaar werd geadopteerd door de gemeente Tubbergen, die de boeren hielp bij het weer op gang brengen van hun bedrijven door onder andere het leveren van vee en zaaigoed. Dit alles geeft aan hoe erg de streek getroffen was.

Van Mourik ging de eerste dagen bij een zus in Beek wonen. Ook hij moest zich weer herpakken en een nieuw leven opbouwen, want de oorlog had hem onherstelbare schade toegebracht. Niet zijn geesteskracht was weg, maar wel zijn bron van inspiratie: de rust.

Ongeveer op dezelfde plaats waar het Torenhuisje heeft gestaan werd een nieuwe woning gebouwd. Aan de hand van de nogmaals afgedrukte foto's begon van Mourik als een bezetene de verloren gegane werken opnieuw te schilderen. Er was echter meer verloren gegaan. Het grootste verlies was het gebrek aan stilte, de mogelijkheid om teruggetrokken te kunnen werken, de bron van inspiratie. Op het eind

van zijn leven zal hij bekennen dat hij terugverlangt naar zijn hutje aan het Groene Water. Dit kwam omdat van Mourik in bredere kringen bekend werd. Louis de Bourbon, schrijver en dichter, die veel mensen kende, bracht van Mourik in contact met de upperten van die dagen. Rijke dames, bekende personen die geportretteerd wilden worden. Hij kreeg zelfs de opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om een portret van Koningin Juliana te maken. Een weg terug was er eigenlijk niet. Zijn dochter Itie zei hem vaker: "Pa waarom doet u dat toch allemaal, al die mensen terwille zijn."

Van de andere kant genoot hij van zijn bekendheid, van de waardering voor zijn bohémienne levensstijl. Hij genoot van het contact met alle soorten mensen, van de eenvoudigen tot de zeer ontwikkelden toe. Vaak ook liet hij zijn goede hart spreken. Zelf vertelde hij graag het volgende verhaal: Een

boerenvrouw, bedroefd omdat haar man net overleden was, kwam naar van Mourik toe en zei hem dat ze geen enkele afbeelding van haar man had, geen foto en... zelfs van Mourik had hem nooit geschilderd. Ze vroeg of van Mourik alsublieft een portretje van hem wilde maken. "Maar lief mens, dat kan toch niet, hij is dood." "Jawel, maar u zult dat toch wel kunnen." Van Mourik zwichtte en beloofde een portret te maken. Toen het vrouwtje het resultaat kwam bewonderen nam ze het schilderijtje in haar handen en bestudeerde het langdurig. Tenslotte zei ze: "Ik wist niet dat ons Vad daar in de hemel zo veranderd was."

1] Louis de Bourbon. De Plasmolen en zijn schilders. Ons Limburg, proefnummer, juli 1946.

2] Cornelis Veth in... Kritiek op expositie Kunstzaal Kleykamp, Den Haag, 20 januari 1939.

3] Jos de Gruyter in: Het Vaderland, 20 januari 1939.

4] Maas en Niersbode, 1936.



Bijeenkomst van Schilders en Natuurmensen, naoorlogse versie. De schilderes is vervangen door Aart Voet. Rond de tafel van links naar rechts: Th. ("Helse Thij") ten Haaf, Theo Deckers, Gradje ("Knep") Giebels, Aart Voet, Gerrit Voet, Kobus ("Muus") Goossens, Jan Kersten, Mies Tom en Jacques van Mourik.